

Тимофєєва Галина Вікторівна,
здобувач кафедри філософії і релігієзнавства
Київського університету імені Бориса Грінченка
orcid.org/0000-0001-9224-1116
ResearcherID: V-5534-2018
Scopus Author ID: 57219378464
h.tymofieieva@kubg.edu.ua

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЗМІН СУСПІЛЬНИХ ПАРАДИГМ (ІНДУСТРІАЛЬНЕ/ПОСТІНДУСТРІАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО)

У статті проаналізовано базові філософсько-методологічні підходи до феномену інформації, виходячи з трьох ракурсів її розуміння: інформацію як міру та цінність розглянуто в контексті субстантивістських, матеріалістичних та функціоналістських природничих і соціально-філософських теорій; інформацію як синтетичний феномен міри та цінності – у теоріях синергетики; інформацію як детермінанту суспільного прогресу та стадій історичного розвитку – в контексті постіндустріальних теорій. Показано, що вивчення інформації та її розвитку як об'єктивного тренду в еволюції соціуму дає змогу розглядати її в системі інформаційно-культурних взаємовідносин і процесів у суспільстві. Зокрема акцентовано увагу на теоретичних візіях постіндустріалістів про інформацію як основу виробничих процесів і нові способи її обробки, про зростання в суспільстві ролі наукового та теоретичного знання. Сучасними трендами осмислення феномену інформації в контексті соціального розвитку, які зараз активно розвиваються, є концепція інформаційного суспільства з його ідеями про вироблення необхідної інформації та концепція knowledge-based society (суспільства знань) з ідеєю знання як найціннішої форми інформації. Обґрунтовано нормотворчу функцію інформації в суспільстві знання, її соціогенний, культурогенний та гносеогенний потенціал.

Ключові слова: інформація, індустріальне суспільство, постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство, суспільство знань.

Tymofieieva Halyna,
External Postgraduate Student,
at the Department of Philosophy and Religion Studies
Borys Grinchenko Kyiv University
orcid.org/0000-0001-9224-1116
ResearcherID: V-5534-2018
Scopus Author ID: 57219378464
h.tymofieieva@kubg.edu.ua

PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO INFORMATION RESEARCH IN THE CONTEXT OF CHANGES IN SOCIAL PARADIGMS (INDUSTRIAL/POST-INDUSTRIAL SOCIETY)

The article analyzes the basic philosophical and methodological approaches to the phenomenon of information, based on three perspectives of its understanding: information as a measure and value is considered in the context of substantivist, materialist and functionalist natural and socio-philosophical theories; information as a synthetic phenomenon of measure and value – in theories of synergy; information as a determinant of social progress and stages of historical development – in the context of post-industrial theories. It is shown that the study of information and its development as an objective trend in the evolution of society makes it possible to consider it in the system of informational and cultural relationships and processes in society. In particular, attention is focused on the theoretical visions of post-industrialists about information as the basis of production processes and new methods of its processing, about the growth of the role of scientific and theoretical knowledge in society. Modern trends in

understanding the phenomenon of information in the context of social development, which are currently actively developing, are the concept of information society with its ideas about the production of necessary information and the concept of knowledge-based society with the idea of knowledge as the most valuable form of information. The normative function of information in the knowledge society, its sociogenic, culturogenic and epistemological potential is substantiated.

Key words: information, industrial society, post-industrial society, information society, knowledge society.

Постановка проблеми. Поняття «інформація» сприймається і розробляється в царині дуже багатьох наук, що зумовлює численну кількість визначень цього поняття, і в кожному з цих визначень акцент робиться на якійсь одній характеристиці чи властивості даного феномену. Відповідно, в науковому просторі можна знайти сотні або й тисячі публікацій з цієї проблематики, і в цих публікаціях не завжди чітко простежуються методологічні підходи авторів, якими вони керувалися при визначенні сутності інформації та розробці проблем, пов'язаних з її використанням чи функціонуванням. Зумовлено це, на нашу думку, по-перше, достатньо тривалим періодом вивчення інформації в різних науках, а також тим, що на межі зміни парадигм побудови наукових теорій, на якій наукова спільнота наразі перебуває, інформація постала важливою характеристикою аналізу суспільних змін, чинником, який впливає на формування основних соціальних інституцій та людську свідомість, навіть дає підстави для переформування встановленого в світі порядку в його геополітичних, суспільних та економічних вимірах.

Метою статті є виокремлення та аналіз базових філософсько-методологічних підходів, на яких ґрунтуються дослідники феномену інформації і визначення актуальних дослідницьких трендів щодо інформації як елемента соціобудови.

Виклад основного матеріалу. Розуміння інформації як основоположної субстанції, незалежної від інших основ Всесвіту, дало підстави для формування т.зв. «*субстанційного підходу*». Його представники спираються на уявлення про інформацію відомого американського математика, філософа та «батька кібернетики» Норберта Вінера, який характеризував її як «зміст, отриманий із зовнішнього світу в процесі пристосування до нього. Кількість інформації, яка міститься в повідомленні, тим більше, чим більше вона поповнює наші знання» (Wiener, 1965). У своїх подальших

роботах Н. Вінер не розвиває думку щодо сутності інформації як першооснови, він зосереджується на дослідженні можливостей її вимірювання й подальшої передачі та зберігання з метою зменшення невизначеності знання. Але таке уявлення про інформацію дало підстави іншим системним дослідникам, наприклад, Л. Бергаланфі або Л. Стоуньєру доводити її незалежність від суб'єкта та ціннісно-сміслових навантажень. Так, Л. Стоуньєр з цього приводу писав, що інформація існує та не потребує сприйняття, розуміння чи інших розумових зусиль для інтерпретації. Інформації не потрібен смисл, вона існує незалежно від нього (Stonier, 1990). Відтак, дослідження інформації прихильниками такої інтерпретації цього феномена ведеться в основному в рамках математичних, тактичних та кількісних моделей, як-то прийнято в технічних науках.

Інтерес до інформації в природничих науках дав підстави для іншого її розуміння – як *атрибутивної характеристики матерії*. Слід зауважити, що серед представників такого підходу в філософії – багато представників радянської школи, прихильників ленінської теорії відображення. Найвизначніші фахівці, чий дослідження стали основоположними в розумінні властивостей інформації – І. Б. Новик та О. Д. Урсул – вважали інформацію властивістю як фізичних систем так і процесів. Так, І. Б. Новик представляв зміст інформації як якісну та кількісну характеристику організованості, упорядкованості руху, а її кількість як величину (ступінь) відображення матерії. Далі, по аналогії із законом збереження енергії він запропонував закон збереження інформації (Новик, 1963). Так само, виходячи з категорій розрізнення та відображення, розкривав сутність інформації відомий радянський філософ того часу О. Д. Урсул. Він обґрунтовує, що інформація існує тільки там і тоді, де є розрізнення, і її немає там, де цих розрізнень немає (Урсул, 1975). На думку О. Д. Урсула, інформація властива як «матеріальному, так

і ідеальному. Вона може застосовуватися і до характеристики матерії, і до характеристики свідомості. Якщо об'єктивна (і потенційна для суб'єкта) інформація може вважатися властивістю матерії, то ідеальна, суб'єктивна інформація є відображення об'єктивної, матеріальної інформації» (Урсул, 2010).

На протиположній думці, у філософії того часу формується і обґрунтовується ідея, що інформація, навпаки, властива тільки самоорганізованим системам. Ця ідея лежить в основі радянської *функціональної концепції інформації* (представники П. Копнін, Д. Дубровський, Б. Українцев та інші). Цей самий вимір інформації досліджують і західні науковці: такі значимі параметри інформації як синтаксис, семантика і прагматика обґрунтовані в рамках *семантичної теорії інформації* (Р. Карнап, І. Бар-Хілел та ін.). Побудовою *математичної та вірогіднісно-статистичної теорій* займалися Р. Хартлі, К. Шеннон, Е. Шредінгер, зосереджуючись на самому процесі передавання інформації, властивостях каналів зв'язку. Порівнюючи радянську і західну парадигми дослідження цього концепту в рамках самоорганізованих систем, зауважимо, що інтерес радянських дослідників в царині вивчення інформації в основному пов'язаний з вирішенням практичних задач, спрямованих на визначення міри, ступеня та якості інформації в різних системах, тоді як західні їх колеги розглядають інформацію як суттєвий фундаментальний фактор існування та розвитку соціуму.

Якщо наведені вище теорії інформації умовно можна поділити на кількісні та якісні підходи, ключовими характеристиками яких є *міра* та *цінність* досліджуваного концепту, то синтез цих підходів здійснений в синергетичних концепціях інформації, які базувалися на ідеях Г. Хакена про зв'язок самоорганізації та інформації (Haken, 1983), І. Пригожина про незворотність часу та конструктивність хаосу (Prigogine, Stengers, 1984), О. Н. Князевої і С. П. Курдюмова про роль структур-атракторів, що притягують із майбутнього тенденції розвитку теперішнього (Курдюмов, Князева, 2002). Синергетичні концепції інформації приділяють особливу увагу її ролі у технічних та біологічних системах, вивчають кількісні та якісні аспекти інформації, аналізують взаємозв'язок ентропії та інформації, розглядають проблему

цінності інформації. Інформація в синергетиці розуміється як випадковий та запам'ятовуваний вибір одного варіанту з кількох можливих та рівноправних.

Разом із тим, інформація стала ключовим параметром аналізу також при з'ясуванні родової сутності та якісної специфіки суспільства, яке соціальними дослідниками ведеться в двох напрямках – пошуку сталих та координаційних залежностей між різними частинами суспільства та аналізу й виокремлення загального в окремих суспільних компонентах. Маємо на увазі постіндустріальну теорію суспільного розвитку (Д. Белл, Е. Тоффлер, М. Кастельс та ін.), яка виросла із визнання тотожності суспільного прогресу та стадій історичного розвитку.

Д. Белл вже в 1973 році в роботі «Майбутнє постіндустріальне суспільство» проголошує початок нової постіндустріальної ери, що засновується на інтелектуальних технологіях, базисом яких є інформація. Підстави для такого висновку дали йому небачений до того розвиток економіки з переважанням розвитку сектора послуг (на протиположній товарному виробництву). На перший план, стверджує Д. Белл, виходить тепер якість життя, яка вимірюється доступністю послуг та зручностей, пов'язаних з охороною здоров'я, освітою, наукою, індустрією розваг та культурою. Інтенсифікується соціальне життя, особливо в частині забезпечення прав громадян і спільнот, та прийняття «соціальних» рішень. Постіндустріальне суспільство характеризується швидким розвитком комп'ютерних технологій, зростаючим авторитетом наукових спільнот, а також централізацією прийняття рішень. Машина, як найважливіша форма капіталу, витісняється теоретичним знанням, а корпорації як центри соціального авторитету – університетами та дослідницькими інститутами. Головну роль в постіндустріальному суспільстві починають відігравати інженери та вчені, а основним ресурсом розвитку стає інформація, знання, наука. За допомогою застосування системного аналізу та абстрактних моделей розвивається наука, кодифікується теоретичне знання. Постійні та проривні науково-технічні перетворення мають нівелювати, на думку Д. Белла, соціальні заворушення. Основною умовою соціального просування стає не володіння власністю, а володіння знаннями та технологіями. Всі ці зміни спричиняють глибоку

трансформацію політичного ландшафту: традиційний вплив економічних еліт змінюється впливом технократів та політичних експертів. У постіндустріальному суспільстві відбувається зміна морального настрою людей, поширюється нова «орієнтація на майбутнє», пов'язана з новою позицією сучасної людини, яка прагне активно впливати за допомогою технічних та наукових можливостей на зміни свого життя (Белл, 1996).

Постіндустріальне суспільство розглядається Беллом як засноване на «грі між людьми», в якій на тлі машинної технології піднімається інтелектуальна технологія, заснована на інформації, у зв'язку з чим він пише: «Постіндустріальне суспільство засноване на послугах, тому воно є грою між людьми. Головне значення мають не м'язова сила, енергія, а інформація. Основною дійовою особою стає професіонал, тому що його досвід та освіта дозволяють їй відповідати всім вимогам, що висувуються в постіндустріальному суспільстві. Якщо доіндустріальне суспільство визначається через кількість товарів, що позначають рівень життя, то постіндустріальне суспільство визначається якістю життя, що вимірюється послугами та різними зручностями – охороною здоров'я, освітою, відпочинком та культурою» (Белл, 1996, с. 232).

У сфері економіки дослідник зауважує перехід від виробництва товарів до виробництва послуг, а в сфері зайнятості – переважання класу професіоналів. Ним висунуто ідею «осьового принципу» (який наразі називають наріжним каменем філософсько-соціологічної концепції Белла), констатовано провідну роль теоретичного знання як джерела нововведень та визначення політики у суспільстві. Теоретичне знання, за Беллом, не тільки переважає над емпіричним і легалізує в картині наукового пізнання використання різноманітних кодифікованих та абстрактно-символічних систем для інтерпретації різних сфер досвіду, але й взагалі набуває нового статусу – джерела інновацій: «...постіндустріальне суспільство являє собою суспільство знання в подвійному сенсі: по-перше, джерелом інновацій все більше стають дослідження та розробки; по-друге, прогрес суспільства... все більш однозначно визначається успіхами в галузі знання» (Белл, 1996, с. 219).

Дослідник вказує на існування навколо кожної людини величезного інформаційного потоку, який складається з різних відомостей, фактів, думок, та опінії щодо реальної дійсності. Але, на його думку, подібний інформаційний шум тільки заважає розібратися в собі, власному житті й не може служити основою для прийняття рішень. Тоді на допомогу, вважає Д. Белл, приходять знання, які мають теоретичний характер. Ці знання – набута цінність, яку людина використовує для орієнтування в інформаційному просторі, відхиленні зайвої і прийнятті дійсно корисної для себе інформації. Вони виникають на підставі особистого досвіду, помноженого на рівень освіти та навички в поводження з сучасною технікою, адже техніка і технології виступають основними інструментами досягнення цілей суспільства. Д. Белл пише: «оскільки технологія є інструментальним способом раціональної дії, я назвав ці нові розробки «інтелектуальною технологією», оскільки всі вони дають можливість поставити на місце інтуїтивних суджень алгоритми, тобто чіткі правила прийняття рішень» (Bell, 1980, р. 96). Але для її створення і подальшого управління людині необхідно мати точні знання, які, безумовно, носять науковий характер. Тому саме точні знання, які можна застосувати практично, стають справжньою цінністю в постіндустріальному суспільстві.

Таким чином, досліджуючи економічну сферу суспільства як таку, що найпершою піддалася змінам в результаті еволюції інформації в провідну виробничу силу соціуму, Д. Белл виводить і нові характеристичні риси нового суспільства, і пояснює роль інформації та знання як провідного напрямку подальшого розвитку людства, що суттєво модифікує традиційну соціальну структуру.

Новий етап, «нова хвиля» розробки теорії постіндустріалізму ті ролі інформації в його контексті представлена у працях відомого іспанського соціолога та теоретика постіндустріального суспільства М. Кастельса, що містить низку істотних коректив концепції Д. Белла.

Так, і Д. Белл, і М. Кастельс під технологією розуміють «використання наукового знання для специфічного способу речей», але перший редукує високу технологію до суто інтелектуальної діяльності. Якщо Белл упевнений у існуванні

інтелектуальної технології», еквівалентом якої є наука, то «інформаційна технологія (парадигма)» М. Кастельса – це не лише символічна конструкція, а й матеріальний інструмент, який спирається на матеріальний фундамент (Castells, 2000).

У характеристику інформаційної технології, М. Кастельс включає матеріальні засоби, виділяє як результат не тільки ідеальний, а й матеріальний продукт. Інформаційна технологія – це сукупність технологій у мікроелектроніці, створенні обчислювальної техніки (машин і програмного забезпечення), телекомунікації / мовленні, оптико-електронної промисловості, генної інженерії (Castells, 1999, р. 50). Тому основою розвитку є відносини між працею та матерією у процесі трудової діяльності (де технологія – специфічна форма цього відношення), яке включає використання засобів виробництва для впливу на матерію на основі енергії, знань та інформації. Інформація ж – це не більше, ніж сировина. М. Кастельс зазначає, що нове (інформаційне) суспільство «організує свою виробничу систему навколо принципів максимізації заснованої на знанні продуктивності через розвиток та поширення інформаційних технологій», а також підкреслює свою прихильність до методологічного плюралізму: «Я не поділяю традиційного погляду на суспільство, що складається з накладених один на одного верств, з технологією та економікою в «підвалі», владою в «мезоніні» та культурі в «пентхаусі» (Castells, 1999, р. 48).

Ресурсним потенціалом розвитку суспільства, за Кастельсом, є технологія, що надає різні варіанти соціальних змін, а суспільство, у свою чергу, виявляється вільним у прийнятті рішень, виборі напрямку руху. «Звичайно, технологія не зумовлює розвитку суспільства. Але й суспільство не наказує курсу технологічних змін, бо в процесі наукових відкриттів, технологічної інновації та її соціальних застосувань втручаються багато факторів, включаючи індивідуальну винахідливість та підприємницький дух, тому кінцевий результат залежить від складної структури їх взаємодій» (Castells, 1999, р. 26).

Власну схему феноменології історичного процесу, в основі якої лежить інформаційно-знанна компонента, запропонував американський філософ, соціолог і футуролог Елвін Тоффлер. У другій книзі його трилогії «Третя хвиля»

(1980) якраз і аналізуються напрями та інструменти кардинальних суспільних змін. Автор проводить ідею про сучасний йому етап суспільного розвитку як переддень грандіозної технологічної революції, порівнянню з переходом до аграрної (перша хвиля) та індустріальної (друга хвиля) цивілізацій. Ця нова хвиля означає, на його думку, перехід до створення надіндустріальної цивілізації і є найбільшою трансформацією суспільства, всебічним перетворенням усіх форм соціального та індивідуального буття. При цьому йдеться не про соціальну революцію, а про технологічні зміни, які повільно визрівають у надрах старої цивілізації, але цей еволюційний процес призводить до зламу соціальних систем і викликає глибинні потрясіння (Тоффлер, 2000, с. 23). На думку Тоффлера, чим швидше людство усвідомить потреби в переході до нової хвилі, тим меншою буде небезпека появи цих потрясінь, виникнення насильства, диктату та інших негативних явищ.

Застосовуючи новий підхід – хвилефронтальний аналіз соціальних процесів (або аналіз «фронту хвилі»), який означає бачення еволюції світу в її глобально-синхронних фазах, Е. Тоффлер аналізує техніко-економічні та інформаційно-комунікативні фактори у суспільному розвитку (Тоффлер, 2000, с. 38).

Так, техніко-економічні принципи індустріальної (другої хвилі), як-то стандартизація, спеціалізація, чи синхронізація він показує не тільки на прикладах роботи індустріального підприємства, але й на прикладах роботи засобів масової інформації, які поширюють і штампують однакові інформаційні чи новинні сюжети так само, як якась фабрика штампують товар. Тобто, доводить він, домінують принципи епохи уможливили не тільки масове виробництво товарів, але й масове виробництво інформації, яка через створені комунікаційні канали розподіляється так само ефективно, як розподіляються товари і сировина в налагодженому фабричному процесі.

Нові науково-технологічні досягнення різних сфер, за Тоффлером, поступово показують обмеженість дії принципів і структур другої хвилі, недостатність та неактуальність життєвих і філософських концепцій, які не усувають головної суперечності індустріальної епохи – протиріччя виробництва та споживання. Тож постає Третя хвиля, що несе нові

погляди людства на світ і новий спосіб життя, заснований на поєднанні поновлених джерел енергії, індивідуальних методах виробництва та новій виробничій структурі, яку Тоффлер уявляє як «електронний котедж». Зміна технологічного укладу спричиняє, як показує дослідник і соціальні зрушення – на перший план соціальних змін мають вийти сили, що прагнуть і вміють використовувати нові технологічні можливості, що відкриваються. Такими Тоффлер вбачає захисників довкілля, реформаторів праці, широку коаліцію громадянських платформ та релігійних організацій, борців за нову «нуклеарну» родину (Тоффлер, 2000). Окремо дослідник виділяє тренди щодо створення нового інтелектуального середовища, що засновується на комп'ютерних мережах. Він відзначає, що комп'ютер, зменшуючись в обсягах та вартості, але збільшуючись в продуктивності та потужності, стає доступнішим масовому користувачу і зумовлює необхідність опанування цими користувачами нових навичок знань та технологій з отримання та переробки інформації. І з цього робить висновок про те, що інформаційний бум призведе до зростання значення інтелектуальної праці й творчості в усіх сферах життя та виробництва.

Таким чином, описуючи соціальну дійсність, що народжується, засновники постіндустріальної теорії перераховують як базові гіпотези щодо ознак нового соціального порядку, які полягають у тому, що:

1) економічна діяльність зміщується від виробництва товарів до виробництва послуг. Сфера послуг виділяється як нова найбільша сфера економічної діяльності, що полягає у впливі на людину, а не на природу. При цьому три області цієї сфери наука – освіта, охорона здоров'я та мистецтво – не є ринковими;

2) докорінно змінюється роль науки та інновацій, теоретичного знання та інформації, що стають новим ресурсом (джерелом) розвитку у суспільстві, орієнтованому на майбутнє. У цих умовах відбувається поєднання науки, технології та економіки, що знаходить своє вираження у феномені НДР (research & development), а також необхідності контролю та оцінки технологій, технологічного прогнозування у такому типі суспільства. У постіндустріальну епоху наука остаточно перетворюється на безпосередню продуктивну силу;

3) становлення нової соціальної структури, ключові позиції, у якій займе інтелектуальна еліта.

З постіндустріалізму постала безпосередньо концепція інформаційного суспільства, як спроба визначити новий стан цивілізації через аналіз її окремих ознак, зокрема інформаційних процесів.

Одна з найцікавіших і розроблених філософських концепцій інформаційного суспільства належить відомому японському вченому Е. Масуді. Основні принципи композиції майбутнього суспільства представлені в його роботі «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» (Masuda, 1983). У своїй роботі він відзначає, що зміна поколінь комп'ютерної техніки й перехід від одного технологічного рішення до іншого відбивається з усе більшою швидкістю. І отже є підстави говорити про новий тип суспільства, який він визначає на підставі аналогії з індустріальним суспільством. В основі цього суспільства початковою інноваційною технологією він відзначає комп'ютерну, а її основною функцією – заміщення та вдосконалення розумової праці людини. Каталізатором масового виробництва інформаційного продукту Є. Масуда називає інформаційну революцію (по аналогії з енергетичною революцією в суспільстві індустріального). Соціетальним символом цього типу суспільства дослідник визначає інформаційну інфраструктуру (у індустріальному суспільстві таким символом, на його думку, був завод). Не маючи можливості експансії за рахунок завоювання чи колонізації нових земель чи країн, інформаційний простір розширюватиметься по мірі розширення меж пізнання, а провідними економічними галузями стануть інтелектуальні індустрії, сформовані на основі індустрії знань. Фундаментальним принципом суспільства має стати принцип загальної мети, яка буде досягатися соціоекономічною групою як провідним суб'єктом економічної активності, об'єднаною громадянським суспільством, принципом синергії та суспільної користі. Соціальний порядок в такому суспільстві, на думку Масуди, буде підтримуватися автономними та компліментарними функціями добровільного громадянського суспільства. Щодо глобальних соціальних проблем, які можуть постати перед інформаційним суспільством,

Масуда вважав такими три – футурошок, спричинений нездатністю людей швидко реагувати на різкі соціальні трансформації; терористичні акти та вторгнення та контроль особистого життя людей (Masuda, 1983).

Таким чином, Є. Масуда пропонує нову, цілісну та привабливу своєю гуманністю утопію ХХІ ст., ним самим названу «Комп'ютопією», яка містить у собі параметри: переслідування та реалізація цінностей часу; свобода вирішення та рівність можливостей; розквіт різних вільних угруповань; синергетичний взаємозв'язок у суспільстві; функціональні об'єднання, вільні від надкеруючої влади. Нове суспільство потенційно матиме можливість досягти ідеальної форми суспільних відносин, оскільки функціонуватиме на основі синергетичної раціональності, яка і замінить принцип вільної конкуренції індустріального суспільства.

З погляду осмислення процесів, що реально мають місце у сучасному суспільстві, значущими є також роботи Т. Стоуньєра (1983), Дж. Нейсбіта (1988). Вчені припускають, що найімовірніший результат розвитку соціуму в найближчому майбутньому – це інтеграція існуючої системи з новітніми засобами масової комунікації.

Новий соціум, як соціум, заснований на знаннях, обґрунтовує у своїй роботі П. Дракер (Drucker, 1995). Він зокрема показав, що становлення капіталізму як цілісної соціальної системи відбулося в результаті радикальних змін концепції знання. Якщо раніше знання розглядали в межах сфер свідомості та буття, то тепер воно постає ресурсом і визначальним чинником виробництва, відсуваючи на задній план капітал та робочу силу (Drucker, 1995). У результаті дослідник висуває ідею про творення нової економічної системи на основі знання, тобто виявляє таку нову функцію знання як технологізація і констатує зміну соціальної природи знання.

Ця думка, розвинута також в роботах Н. Штера (1994), поставила питання про розрізнення знання та інформації, адже знання тепер уже не тільки ідеальна форма уявлення інформації в людській свідомості, але й основа регулятивної системи, що забезпечує процес переходу від інформації до дії. Н. Штер у вже згадуваній монографії взагалі наполягає, що суспільство знання – нова фаза розвитку

постіндустріального суспільства з такими ознаками як посилення значення фундаментальної науки як безпосередньої продуктивної сили, зростання ролі знання як основи індивідуальних та колективних дій, поява політичної економії знання, підвищення статусу експертів та експертних груп тощо (Ster, 1994). Значущість змін, що відбуваються завдяки впливу знання, Штер вбачає в занепаді таких потужних соціальних інститутів як держава, церква та армія, в ускладненні процесів соціального управління та прогнозування, в появі нових професій, заснованих на роботі зі знанням.

Перетворення знання на силу, що здатна була б удосконалити суспільство й особистість, обґрунтовано через ідею «техноструктури» в концепції Дж. Гелбрейта (Galbraith, 1985). Під техноструктурою або «знанієвим класом» дослідник розуміє суспільний прошарок, який складається з учених, фінансистів, конструкторів, фахівців у сфері управління та технологій та ін. Взаємодіючи в рамках техноструктури як нового рамкового соціального утворення, ці фахівці-експерти зможуть підтримувати соціальну та економічну стабільність.

Сьогодні ідеї суспільства знання та його перспективних трансформацій займають важливе місце в соціальній теорії, більше того, в розряд перспективних моделей соціальної організації воно було офіційно переведено завдяки Всесвітній доповіді ЮНЕСКО «До суспільств знання» (2005). У цій доповіді наголошувалося, саме по собі суспільство знання не формується в надрах інформаційного суспільства, оскільки зростання обсягу інформації не тотожне зростанню обсягу знання, так само як саме по собі не збільшується і роль та місце знання в соціумі. Тому поставлено завдання продукування та використання знань для розвитку людського суспільства на підставі відповідних засобів відбору, обробки, осмислення та споживання інформації.

Висновки. Поняття інформації є фундаментальним та ключовим для широкого кола досліджень, пов'язаних як із проблемами визначення її онтологічних якостей, так і з проблемами трансформації суспільства та людської особистості. У зв'язку з цим виокремлено три філософських підходи до вивчення інформації, два з яких – субстанційний та атрибутивний – дають змогу розглядати інформацію як основу

буття або його незмінний атрибут і сформувати широке коло дослідницьких напрямів вивчення інформації в рамках кібернетики, генетики, синергетики, лінгвістики, соціальної комунікації тощо. Вивчення ж розвитку інформації як об'єктивного тренду в еволюції соціуму дає змогу розглядати її в системі інформаційно-культурних взаємовідносин і процесів у суспільстві.

В останні 50 років в суспільстві глобально відбуваються масштабні зміни, зумовлені розвитком інформації, науково-технічного прогресу та появою нових «суспільствотвірних» технологій, і ці зміни знайшли теоретичне висвітлення в ряді концепцій суспільного розвитку, зокрема в постіндустріальній теорії суспільного розвитку, що виникла з економічного аналізу нового суспільства, в різноманітних концепціях інформаційного суспільства та суспільства знань.

Саме теоретики постіндустріального суспільства першими наголосили на тому, що основою виробничих процесів тепер стає інформація та інтелектуальні технології, що ґрунтуються на комп'ютерній обробці інформації. Вони ж обґрунтували зростання в суспільстві ролі наукового та теоретичного знання.

Спробою визначити новий стан цивілізації через аналіз інформаційних процесів стала концепція інформаційного суспільства, яка визначила, що в повному розумінні інформаційним суспільством може бути назване лише суспільство, яке не тільки володіє високим рівнем інформаційних технологій і через це конкурентоспроможне на світовому інформаційному

ринку, яке не тільки насичене комп'ютерами у всіх сферах (побут, виробництво, управління), але яке саме виробляє необхідну інформацію. З-поміж іншого воно також характеризується: прискореною автоматизацією та роботизацією сфер виробництва та управління; радикальною трансформацією соціальних структур, що викликає зростання обсягу сфери інформаційної діяльності та послуг.

Наступний етап в осмисленні суспільного розвитку на підставі інформації пов'язаний з ідеєю, що система технологій обумовлена випереджальним розвитком знанієвого масиву. Тож виникає суспільство, засноване на знанні (knowledge-based society). У просторі knowledge-based society наукове знання перетворилося на найціннішу форму інформації, саме суспільство змінило свою технологічну основу під впливом наукового знання. Традиційне матеріальне виробництво, не орієнтоване на нові наукові та технологічні знання, показало свою неконкурентність. Самі ж інформаційні технології як базисні технології інформаційного суспільства є технологіями, що мають низку функцій: соціогенної, культурогенної, гносеогенної. Основними концептуальними ознаками суспільства знання є: вільний автоматизований доступ до будь-якої інформації та знань, необхідних для життєдіяльності та вирішення особистих та соціально значущих завдань; доступність для усіх учасників соціальної комунікації сучасних інформаційних технологій; існування розвинених інфраструктур, які забезпечують створення національних інформаційних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Bell, D. (1980). *The social framework of the Information Society*. Oxford.
2. Castells, M. (1999). *The Information Age, Volumes 1-3: Economy, Society and Culture (Information Age Series)* Wiley-Blackwell.
3. Castells, M. (2000). Materials for an exploratory theory of network society. *British Journal of Sociology*. № 51. 5–24.
4. Drucker, P.F. (1995). *Post-Capitalist Society*. N.Y.: Harper-Collins Publ.
5. Galbraith, John Kenneth (1985). *The New Industrial State*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvc4h4hjz>
6. Haken, Hermann (1983). *Synergetics*. Springer Berlin, Heidelberg. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-88338-5>
7. Masuda, J. (1983). *Information Society as Postindustrial Society*. Wash., 234 p.
8. Naisbitt, John (1988). *Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives*. Grand Central Publishing.
9. Prigogine, Ilya; Stengers, Isabelle (1984). *Order out of Chaos: Man's new dialogue with nature*. Flamingo.
10. Ster, N. (1994). *Knowledge Societies*. London, 234 p.
11. Stonier, T. (1983). *The wealth of information: A profile of the post-industrial economy*. Thames Methuen.
12. Stonier, T. (1990). *Information and the Internal Structure of the Universe: An Exploration into Information Physics*. London. Springer-Verlag.

13. Towards knowledge societies: UNESCO world report. 2005 <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843>
14. Wiener, N. (1965). *Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine*. Mit Pr; 2nd edition.
15. Белл, Деніел (1996). Прихід постіндустріального суспільства. В кн.: Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Київ Либідь. С. 194–251.
16. Курдюмов, С. П., Князева, Е. Н. (2002). Структуры будущего: синергетика как методологическая основа футурологии. В: В. А. Копчик (ред.). Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве. Москва. Прогресс-Традиция. С. 109–125.
17. Новик, И.Б. (1963). Кибернетика: философские и социологические проблемы. Москва. Госполитизат.
18. Тоффлер, Елвін (2000). Третя Хвиля (3 англ. пер. А. Євса). Київ. Вид. дім «Всесвіт», 480 с.
19. Урсул, А. Д. (1975). Проблема информации в современной науке. Москва. Наука, 1975.
20. Урсул, А.Д. (2010). Природа информации: Философский очерк. Челябинск. С. 229.

References:

1. Bell, D. (1980). *The social framework of the Information Society*. Oxford.
2. Bell, Daniel (1996). Prykhid postindustrialnoho suspilstva. [The advent of post-industrial society]. *Suchasna zarubizhna sotsialna filosofiya*. Kyiv Lybid. P. 194–251. [in Ukrainian]
3. Castells, M. (1999). *The Information Age, Volumes 1-3: Economy, Society and Culture (Information Age Series)* Wiley-Blackwell.
4. Castells, M. (2000). Materials for an exploratory theory of network society. *British Journal of Sociology*. № 51. 5–24.
5. Drucker, P.F. (1995). *Post-Capitalist Society*. N.Y. Harper-Collins Publ. [in English].
6. Galbraith, John Kenneth (1985). *The New Industrial State*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvc4h4jz>
7. Haken, Hermann (1983). *Synergetics*. Springer Berlin, Heidelberg. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-88338-5>
8. Kurdyumov, S. P., Knyazeva, E. N. (2002). Struktury budushego: sinergetika kak metodologicheskaya osnova futurologii [Structures of the future: synergetics as a methodological basis of futurology]. In: VA Koptsyk (ed.). *Synergetic paradigm. Nonlinear thinking in science and art*. Moscow. Progress-Tradition. P. 109–125.
9. Masuda, J. (1983). *Information Society as Postindustrial Society*. Wash., 234 p.
10. Naisbitt, John (1988). *Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives*. Grand Central Publishing.
11. Novik, I.B. (1963). Kibernetika: filosofskie i sociologicheskie problemy [Cybernetics: philosophical and sociological problems]. Moscow.
12. Prigogine, Ilya; Stengers, Isabelle (1984). *Order out of Chaos: Man's new dialogue with nature*. Flamingo [in English].
13. Ster, N. (1994). *Knowledge Societies*. London, 234 p. [in English].
14. Stonier, T. (1983). *The wealth of information: A profile of the post-industrial economy*. Thames Methuen.
15. Stonier, T. (1990). *Information and the Internal Structure of the Universe: An Exploration into Information Physics*. London: Springer-Verlag.
16. Toffler, Alvin (2000). *The Third Wave (English translation by A. Yevs)*. Kyiv. Publ. house "Vsesvit", 480 p. [in Ukrainian].
17. Towards knowledge societies: UNESCO world report. 2005 <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843>.
18. Ursul, A. D. (1975). Problema informacii v sovremennoj nauke [The problem of information in modern science]. Moscow. Nauka.
19. Ursul, A.D. (2010). Priroda informacii: Filosofskij ocherk. [Nature of information: Philosophical Essays]. Chelyabinsk.
20. Wiener, N. (1965). *Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine*. † Mit Pr; 2nd edition.